

24. 1598, 29. marca, Trebitsch (Třebič, Moravsko): Pismo: *Zuan Lun-
gin* iz Bele poučuje ženo v Beli o izterjanju nekih terjatev. V italijanščini.
(Fasc. 15)

25. 1602, 11. aprila, Praga: *Stefanus Billina civis Pragensis* izjavlja,
da je prodal vrt bratoma Gregorju in Štefanu *Cus* iz Bele. Priči: *Georgius
Iacomini* iz Bele in *Sebastianus Micel* z Njive. »Scripsit Adamus Bilina filius
Stephani.« V latinščini. S pečatom Štefana Billine.
(Fasc. 15)

*

Dokumenti so v »Archivio della giurisdizione di Moggio«, ki ga sedaj
hrani Biblioteca Comunale, Udine.

Iz italijanskega rokopisa prev. Vida Matičetova

Résumé

Итальянский этнограф др. Гаetano Перуззини публикует здесь впервые выдержки из архивных материалов XVI века, в которых говорится о выселении ремесленников, торговцев и разносчиков из северного Фриули и особенно из словенской долины Резии. Это временное выселение шло главным образом на север, в разные места австрийских владений, особенно в Чехию. На основании им исследованных документов, автор дает также сведения об культурных и экономических условиях резьянских выходцев этого времени.

Ljudski pevec iz Tera

France Bezlaj

Pokrajina ob Teru ima v vsej slovenski Benečiji najbolj osamljen položaj. Običajno trdijo to sicer o Reziji, toda Rezija je vendarle svet zase s svojo posebno mentaliteto. Rezijani se čutijo narod, njihova dolinica je dežela, kakor je dežela Karnija ali Furlanija. Zanimivo je, kako globoko se je stara Baudouin de Courtenayeva slovansko-turanska teorija o izvoru Rezijanov ali prav za prav njihovega narečja, vtisnila v mišljenje teh ljudi. Nič čudnega ni, da so se iz Courtenayeve teorije, ki jo je iz separatističnih razlogov vsaj do nastopa fašizma podpirala tudi italijanska šola, izgubili Avari, za predstavo preprostega kmeta je turanski svet vendarle preveč oddaljen, ostali pa so Rusi in zavest bližnjega sorodstva z njimi. Razen tega se je vsaj pred prvo svetovno vojno tri četrtine Rezijanov pečalo s krošnjarstvom, vsi starejši moški dobro govore slovenski in tudi znanje drugih slovanskih jezikov, kar jih je bilo zastopanih v bivši Avstriji, je izredno razširjeno po dolini. V štirih rezijanskih vaseh sem devetintridesetega leta našel kar enajst primoženih Ukrajink, Poljakinj in Čehinj. Mlajši rod sicer ni imel več možnosti krošnjarjenja izven italijanskih meja,

toda po nekakšni tradiciji je večina rezijanskih fantov odslužila kaderski rok pri karabinerjih ter so jih največ uporabljali za graničarsko službo na jugoslovanski meji. Redek je med njimi, ki se vsaj nekoliko ne bi seznanil s knjižno slovenščino. Ko sem prvič prišel v Rezijo, so mi gostje zvečer v gostilni zapeli Hej Slovane. Čudil sem se, ker so bile vmes tudi fašistične in karabinerske uniforme, toda ko sem kasneje dober mesec preživel v Reziji, sem začel polagoma razumevati ta svojstveni lokalni patriotizem, ki je tako močan, da je pokazal celo precejšno asimilacijsko silo. V osrednji rezijanski vasi, na Ravenci, so bili tik pred vojno samo pri štirih hišah posestniki domačini, vsi drugi so bili furlanski priseljenci, vendar je vas ohranila staro narečje kot občevalni jezik, ki ga niti država niti cerkev, — saj oficijelno to ni bila slovenščina — niso mogli tako vneto zatirati kakor drugod po Benečiji.

Nadiški Slovenci pa itak niso bili nikoli tako ostro ločeni od Soče. Njihovo narečje ni tako svojstveno razvito, knjižni jezik jim je razumljiv brez težave in slovenska narodna zavest je med njimi razvita mnogo bolj kakor med Korošci. Ko sem obiskal pod Landarsko jamo duhovnika, katerega je France Bevk orisal v Kaplanu Martinu Čedermacu, se je moj gostitelj pred oltarjem obrnil in začel slavnostno moliti očenaš po slovenski. Ljudje v cerkvi so za hip ostrmeli, nato pa se je iz vseh grl oglasil tako spontan in gromek očenaš, skandiran skoro kakor bojno geslo, da ga ne bom nikoli pozabil. Pred cerkvijo se mi je duhovnik, ki je bil nekoč zaprt samo zato, ker je med italijansko pridigo mižal, nasmehnil, češ, jutri pridejo sicer karabinerji pome, toda včasih je le treba pokazati ljudem, da nismo pozabili nanje.

Popolnoma drugačen pa je položaj pri Terskih Slovencih. Njihovo narečje se prav tako kakor rezijansko že toliko loči od sosednjih obsoških govorov, da se brez posebne vaje ne morejo več sporazumeti med seboj. Edina cesta, ki veže Ter s Sočo pri Bovcu, je bila dograjena šele tik pred zadnjo vojno. Stoletna izolacija je v tej krajini pod južnimi obronki zapadnih Julijskih Alp, kjer ni bilo nikoli niti sledu po slovenski šoli, ustvarila tako žalostno stanje, kakršnega nisem srečal nikjer drugje. Ko sem v arhivu Atlante Linguistico Italiano v Vidmu pregledoval jezikovne zapise italijanskih zbiralcev, so me seveda zanimala tudi poročila o narodnostnem čutenju prebivalcev, katera so redno dodajali nabranemu materialu. Vsi so se strinjali, da je narodnostni odpor v krajih ob Teru najbolj šibak in da se prebivalstvo zaradi srečne zemljepisne izoliranosti ne čuti povezanega z ostalim slovenskim ozemljem. Kmalu sem se lahko prepričal, da imajo do neke mere prav. Ljudje so bili zastrašeni in nezaupljivi, izmikali so se, brž ko sem omenil, kaj bi rad od njih. Prisiljen sem se bil zateči v gorska naselja, kjer sem imel nekaj več sreče. Tudi cerkvi se ni zdelo več potrebno, da bi skrbela vsaj za domače spovednike. Zadnjih dvajset let ni bilo v območju terskega narečja niti enega duhovnika več, ki bi razumel govorečo domačinov.

Zato sem bil presenečen, ko se je čez nekaj dni v Teru samem oglasil pri meni mož, katerega je moje delo zanimalo. Kmalu mi je zaupal, da

piše pesmi v domačem narečju. Imenoval se je Pietro Negro (Čarne). Ljudski pevec v takšnih okoliščinah me je razumljivo še prav posebno zainteresiral. Poleg furlanščine je dobro govoril tudi italijanski in nemški, knjižna slovenščina pa je bila zanj skoraj nerazumljiva, preveč je bilo besedi, ki jih ni poznal. Po poklicu je bil davčni uslužbenec v domači občini. Ker imajo v Italiji davke v zakupu banke, mi njegov službeni položaj ni bil prav posebno jasen, sam pa o njem ni rad govoril. Prebival je na Njivici, eni najzahodnejših slovenskih vasi, prvi za kratko sotesko reke Tera, ki se začne tik za Tarčentom, in ni živel v posebno ugodnih razmerah. Bil je razgiban vaški samouk, približno pri petdesetih letih, srednje postave in suhljat, z živahnim, lepo zarisanim obrazom. Bil sem prvi slovenski inteligent, katerega je srečal v življenju. Zanimalo ga je tudi narodnostno vprašanje, veliko je spraševal in se čudil, kako je mogel imeti tako zgrešene predstave o Slovencih. Laskalo mu je, da sem si nekaj njegovih pesmi, ki mi jih je narekoval po spominu, tudi zapisal. Nagli izbruh vojne mi je preprečil, da sem zapustil Benečijo prej, kakor sem nameraval, in se nisem mogel več vrniti v Ter. Med italijansko okupacijo mi je pisal in pri meni se je oglasil z njegovimi pozdravi tudi vojak domačin, ki mi je navdušeno pripovedoval o njem, da so v vasi uprizorili celo dramo v domačem narečju, katero je Pietro Negro ali sam napisal ali vsaj priredil. Točnega odgovora mi vojak ni mogel dati. Moj pripovedovalec je bil kmalu nato doma na dopustu, sam uprizoritve ni videl, toda bilo je nekaj posebnega, nekaj, česar terska dolina še ni doživela.

To bi bilo vse, kar vem o njem. Sedaj so stiki žalibog onemogočeni; čeprav je tudi v planinah nad Terom teklo mnogo slovenske krvi. Toda četudi je bila slovenska narodna zavest zatrta in šibka, je bila v teh po fašističnem gospodarstvu obubožanih gorskih vaseh tem močnejša socialna zavest.

Pri nas smo se za Beneške Slovence mnogo premalo brigali. O Terskem narečju razen kratke jezikovne karakteristike v Ramovševi Dialektologiji ni od Baudouin de Courtenayevih časov dalje niti najmanjšega poročila v naši znanosti in literaturi. Pietro Negro ni zanimiv samo etnografsko, ampak je tudi tipičen primer narodne žilavosti v krajih, nad katerimi je predvojno oficijelno slovenstvo na tihem že davno resigniralo.

Njegov življenjepis sem po njegovem lastnem pripovedovanju napisal v narečju:

San se štúoru ta za úarhan tú u paize od Grót. Kar san biu máu pótan kúš skuóle ot paiza se par fárju šere nakéž úču. Pótle kə so mi umfli očə áno máti, niéšen mórey uéč studiáti. San hódu pást óyce an kozé ano san sán studiroy od librine, kə mi dájo fár ano kə san sán kupuyúy. Nel míl núš čénte díž dan moj znánac mə je klícuy sabò, za kə mu pomáj paršúyati. Ot tabòl san učnjéy studiáti lét od dácəhə. Dno ljéto póti san dáy ežáme toy úidenski prefetúri. Dal míl núš čénte únč san učnjéy díjlati dacəár tuy komúni Bardskə è túkei še nášni dán sa obréčen.

Kar je máj kei timpa libarà áno ka láya je liépo spočíta, to ma príde za pisáti kak štrambalòt za se stortì posmeáti, ta na kácii ženitkah al za nóyo liéto kak onomáštik.

Ljéta mùl nùf éént venticink je bló miésca zétn'aka, já an dan drúhi zauřšán smo ùidali, ke uoz ne jáme ta za no kišo zauřško to móčno kadiéto. Já san biy kurióusan ùidati, kuó to je to u tei jámi, S'mò ùziéli lopáto, pikón, ano mačoléto, s'mò odrili óko jáme, ka je blà tásna a zàt s'mo se uliskali nótra. Pòtle pòj čirka kuindiž métroš s'mò paršli ta nad dan pòt. S'mo ya zmiérili, je lók ùintakuátroš métroš. Ùidoč ka niésmo móyli iti nótra, s'mo se uratili názat.

Drúyi dán s'mò pouiédali družin Zauřšánan, kuó s'mò obrélli. Nekéj ne tidne pótej já san sepisuy dan artikul ke gazéti di uenéciya. Pótlej san jéy dan talagrán od čirkolo špeulóžiko od ùidma, ko me uorúy, ke na čò priti djelat šploración z námi še tézjé ot čirkula. Z ùidma so paršli sédan studénte, kyo bi ž n'emi še profésor Kárlo Fábri. Tò dán san jèn pokazou jámo, pólla s'mò šli ukòp nótra z ljéstnici od úarúy, ka so bli parnésti ž n'imi. Tàko je blà škuprida ta nóya gróta zauřška. No liéto pótej s'mò prédrli no jámo, ka to mórou ùliésti tou grólou priž ljéstnici. To liéto je biy še prefékt ùidinski ano uéskul ùizitiúat grótu.

Primerki Negrovih pesmi

1.

Sàrčne auyúrije še záte, Baziléj
Naj buóh še čjéste liépo se usmili,
Zakè ti žiyi nadóuzin, uésou no zdròy,
Simpre najéden, napit no dábòy!

Žalost mi je, ka šjòr Mušulin
o té obreiúya otpriéti takuín;
Ma kuó čòš stortì, ti se maš rasoniáti,
áli se oženiti áli tásu placáti.

Já za máj kònt ti dáyan konzéj:
Póji po tuóji póti ráuno napréj.
Ma se ti maš uójo kòj léušo žiyiti,
úra je udárila za se oženiti.

Parò darž na pàmat za bìti kontènt:
Ne miérkei tiéh, ka májo permanént,
ne tiéh ot kótule krátke, ka se ne mórajo spràniti
brèz ne pokazati rázorja od riti.

2.

Šjòr ukári, ja si èújen kontènt no onoràt
biù nocói z úami tlà za táyolo ùnyidán.

Ma čujen néku žalost, ka na mè dominà
zakò ma láya ùan lièpo stortì auyùrije ne znà.

Rádo bi biy dan dolór áli dan šapiènt,
majárij za málo timpa, lih za dan momènt,
lih za takèi. kà bi mórou čisto špiegáti,
kuò bi rádo ùan céu auyuráti.

Ma bóžac ja, je krátko mo znánje,
Znàn mále besjéde, le sóuso kompánje.
Ma láki kà znàn, e ùi znájte skozáti,
dóbar onomástik ùan còn auyuráti.

Prášan bóa, ko ùas naj známi dóuyó žiuiti,
brès kà naj méjte jèdne slabine tarpiti.
Srèče no zdráuyja usin ùan déi,
fin kà ùas bo klicuy láre na réj.

Pótan kuj túj še dan drúye auyùr!
Iá ùan dijélan uéro di kúr,
sóuse ucice, kà máte pod uámi za pásti,
náí ùas poslúšajó za lièpo žiuiti no rásti.

Ujèste sán, kà zlyódej osin par nás máti,
za nás ùi klicati; pot te dóra puóti,
Mérkíte té, kà so zajéle te kriye tróji,
Nestúójte jèn náti spásti lou škòji.

3.

Čúi, čúi, kužina, na bódi u štici,
če njésan ti písou préj kuj n'elè.
To je inútil, ke rišpóšto te kliče,
ne móren reyáti llè éno čelè.

E ujén, kà san dóužan za ti písáti.
Ma pòj, túy dya se ne móren reskláti.
A zát san uzgúbu patjéntjio, san uzgúbu máh,
šáko pišúvanje to diéla mi stráh.

Záme péna, to je dan tormènt,
bàl tó bo zájn oniti dan sóli momènt,
ma ucn'jéti zútra ta na štiri al pét
zùl še afár je, kà nù ne pójte urét
i tàki člouèk se myóre auelili.

Mladonjà to nášnjó áno to dan bòt,
myóji nóno ó mi šimpre spjeyúya,
kà náš žouantùl na je sóusa na drúya,
koj tá, kà je blà, kar hoduy ón na snúbu
ta sarietát danbótna na šlà sóusa na úbu.

Te čere danbórne so blè sóuse pošténe,
 njëso nosile zųòj sónca lombréne,
 njëso hodile a spàs po noči,
 Ti kà nu hódio nàs . . . buòh ųàrii, ne ųièn kà ràčì.

Dan bòt tuó ko kuásay oča ali máti
 to mųóruy sòbat zųélto ubadàti,
 ma nàs nai porkazúya máti áli táta,
 so kalkuláni těj ránək baláta.

Dan bòt ųsáko ųètir so prédle kudéjo
 za soséinili l'ėušo faméjo.
 Ma nàs nu lédaĵo koj libertál,
 o čéčice, čéčice, kam je šlà sarĵetát?

4.

Sáko ričč, kà tò obiéča,
 to ųzóme dan péjs ta na suè pléča.
 Zá se ot ta péĵa dăščariàti
 to ma obéču sodăsfàti.

Še jà Tarezini no šĵóri Gústi
 san obéčuy poslàti dan aųųr tou búšti
 é onè so mi obéčale pòuna koléda
 áno bonbóne za miéti ųsta od miéda.

S cĵélən moj sárčan, še nie ųèč, kúĵ ka móren
 prášan, kà buòh déĵ zdróųje ta liépən duėĵn šĵóran.
 Ot sáke slabine neĵ buòh jà ohráni,
 zakè no méĵte no liéto buólše kuĵ láni!

Buòh déĵ zdróųje ųsièn tu ų n'đh hiši,
 e té, ko je zúnah, nai zópət ĵèn piše,
 ko ĵen déĵ nolĵicje, ko je ųèsou no zdróų
 áno ko poslđl sóųte za kupiti keĵ tou kočóų.

Póləĵn kúĵ tuó šè dan drųyi aųųr.
 Ja e ųàn dĵėlan ųéro di kúr
 ano di kúr còn za ųàs bóĵa piéti,
 kà ne stuóĵte ųèč kà tú keĵ ste se dăbəlĵéti.

Tarəzina, ne ĵəma žėĵ olánte
 təkáĵ to je răt bréz niė miéti ųèč štánte,
 se tó je ųèč, no se móre sóųci mayári ná'a:
 ma na ųéro ne páša ot sáca'a pra'a.

5.

Čúĭ, Katica, stóĭ me aténta
za biĭi dan tãnt konténta
Če mo písmo znãš kapiti
mãš modãntãce zmočiti.

Ne ĭntendãn te ofĩndãti
Tã'a zariés ti ne mãratãš,
Ti mãš di kũr se posmeĭãti
Učé kuĭ to, ki ti kudãš.

Ali diĕu ráũno ali diĕu kriũo
nè ti ĭipan ta na žĩũo.
Čò mi ũbeži kak štrambalòt,
pardonòĭ mi za se bòt.

Sã mi obécãla kolédo
nĭe ũièn riés, ma tũo polédo
to mi diĕ: ĭã, ĭã, cõn dáti
cõn proméso mantãnjãti.

Uiés, Katica, jábolko cõn, frúške
cõn kulĩne, bĕjske ali mũške,
ãno za kontãntãti mi otrokè
cõn še duũĭe fiũice zũorè.

Še kak ĭĕšnik mãš mi dáti
za mã ĭĕũšo kontãntãti,
kak bonbón no karamélo,
če mãš opérto portélo.

Ne kudãĭ me brès kadila,
če tekãĭ ĭe pretãndãn.
na tã ne príde mórti kila,
storì te sfuãrčĩč za ta dán.

Čúĭ Katica, čúĭ, poslũšeĭ:
Buóh deĭ zdrãũĭe pãrvo dúši,
buóh ti deĭ no dóbro láũo,
buóh tã naĭtĩ simpri zdrãũo.

Če tí snũbiš, otprì òci,
amór to ĭe dan dãš ħo móci.
Ohrãni se ta pol striĕho.
Stóĭ, Katica, dalđe od ħriĕhoũ.

Buóh ti dáĭ no dóbro ĭĕto
toũ ponóuci kĕi pare riĕto,
ãno ta dónãs kai še ũina,
Zbũũon Katĩna!

Résumé

A Njivica (it. Vedronza), un des villages, situés aux limites occidentales de la «Slovénie Vénétienne», aux environs de Tarcento, vit, aujourd'hui encore, le chanteur populaire Pietro Negro. Dans les localités qui ne possédaient jamais une école slovène — elles se trouvent déjà soixante-quinze ans sous la domination italienne — la tradition nationale s'est conservée encore toujours. Le chanteur qui connaît l'italien et l'allemand, ne fit jamais connaissance ni de la langue littéraire ni de livres slovènes. L'auteur a essayé de donner — dans la transcription phonétique — quelques échantillons de ses chansons. Le chanteur lui-même se sert de l'orthographe italienne. Au commencement de la guerre, il a même donné, dans son village natal, une représentation théâtrale, arrangée d'après un original italien au patois.